

Akateemisen moniottelijan taipaleelta¹

Uskali Mäki

Tapiolan yhteiskoulun matematiikan linjan oli tarkoitus valmistella materiaalia naapurissa Otaniemessä sijaitsevan Teknisen korkeakoulun insinöörimylyyn. Minua kuitenkin sen verran yhteiskunta kiinnosti, että Euroopan liftiretkelläni (nykyisestä hieman poikkeavalla kartalla: Puola, Tšekkoslovakia, Itävalta, Jugoslavia, Italia, Sveitsi, Länsi-Saksa, Tanska, Norja, Ruotsi) kannoin valtiotieteellisen pääsykoekirjoja repussani. Myöhemmin joku oli tietävinään, että valtsikka olisi tuona vuonna 1970 ollut vaikein paikka päästä sisään. Matemaattis-luonnontieteelliseen siinä ohessa pääsin papereilla. Kuvittelin opiskelevani pääaineena tilastotiedettä, sivussa matematiikkaa ja ATKta, ja sosiologia olisi kiinnekohtana yhteiskuntaan ja yhteiskuntatieteisiin. Käytännöllisen filosofian luennoilla rupesin käymään kouluajoilta periytyneen himokkaan harrastuksen jatkeena. Tämä kaikki oli muuttuva – onneksi se tuolloin vielä kävi helposti.

Sosiologia kaikessa kiehtovuudessaan osoittautui minun makuuni liian ”retoriseksi” kuten silloin sen mielsin (myöhemmin olin tutkiva taloustieteen retoriikkaa ja julkaiseva sitä käsittelevän jutun *Journal of Economic Literature*ssa 1995). Olin oppinut, että talous on tärkeä osa yhteiskuntaa, ja lisäksi arvelin, että minun temperamentilleni sopisi paremmin ”rigorisempi” kansantaloustiede, joten sinne vaihdoin (myöhemmin olin kirjoittava rigorisuuden käsitteen monimielisyydestä).

Heti alkumetreillä kohtasin järkytyksen, jota opettajat eivät osanneet lääkittää: täydellinen kilpailu, odotetun höydyn rationaalinen maksimointi ja muuta tuntemalleni todellisuudelle aivan vierasta (ja niinpä mallien ja niiden oletusten epärealistisuus oli oleva myöhempien tutkimusteni ydinteemastoa). Luin hädissäni Milton Friedmanin kuuluisan vuoden 1953 esseen, jossa hän viittaa kintaalla oletusten epärealistisuuteen, ja se vain voimisti järkytystäni. Kirjoitin näistä asioista pienen esseen, joka jaettiin Antti Hankipohjan johdantokurssin opiskelijoille, ja siitä vähän yritettiin luennolla keskustellakin (myöhemmin olen suhtautunut Friedmanin sotkaiseen teesiin paljon ymmärtäväisemmin ja järjestänyt sen 50-vuotiskonferenssin Rotterdamin vuosinani; tuloksena *The Methodology of Positive Economics: The Milton Friedman Legacy*. Cambridge University Press 2009).

Tällä kipinöivällä ensikosketuksellani akateemiseen taloustieteeseen oli se tärkeä seuraus, että filosofia otti portfoliossani olennaisen roolin. Muistan ajatelleeni, että en selviä kuivin jaloin taloustieteen opinnoistani, jollen ota siihen tieteenfilosofista tulokulmaa ja ryhdy tonkimaan sen juurakkoja, joita opetuksessa ei juuri valotettu. Käytännöllinen filosofia muuttui harrastuksesta toiseksi pääaineekseni. Tulin näin korvat märkinä ryhtyneeksi taloustieteen filosofiksi ennen kuin tätä tutkimusalaa varsinaisena institutionaalituneena alana oli olemassa (tutkimusalan synnyn voinee ajoittaa kymmenisen vuotta myöhempään aikaan, jonnekin 1980-luvun alkupuolelle). Riski-investointi, jota en ole katunut (joskaan en sitä investoinniksi silloin mieltänyt, siitä tyystin puuttui kaukokatseinen suunnitelmallisuus, päämäärähakuisuus ja riskitietoisuus).

Kirjoitin kaikki kolme opinnäytettäni metodologisista teemoista, käytännössä ilman ohjausta. Tuon ajan professorikunnassa ja laitoksen esimiehissä oli tälle ymmärrystä: Lauri O. af Heurlin (joka oli kirjoittanut pienen suomenkielisen kirjankin metodologiasta), Pentti Pöyhönen, Gösta Mickwitz ja Jouko Paunio suorastaan minua rohkaisivat. Kun KTTOn edustajana puuhailin tutkintovaatimuksia valmistelevalle toimikunnassa, omat lemmikkini olivat metodologia ja oppihistoria. Näillä olikin merkittävä rooli tutkintovaatimuksissa, paljon merkittävämpi kuin nykyisin. Myöhemmin olin näitä opettava monen vuoden ajan, johdantokursseista syventäviin opintoihin.

¹ Teoksessa *Tieme taloustieteilijöiksi*. Toim. Tom-Henrik Sirviö ja Ding Zhong. Kansantaloustieteen opiskelija ry, 2019, sivut 77-82.

1970-luvusta kirjoiteltaessa usein liioitellen pannaan painopiste poliittisiin ylilyönteihin ja järjestökähmintöihin. Itselleni kuten monelle muulle se oli renessanssihumanistisen intellektualismin kulta-aikaa. Se oli uteliaisuuden ja älyllisen intohimon siivittämää opiskelua. Se oli opiskelua, josta puuttui välineellisyys, laskelmoivuus ja urasuunnitelmallisuus. Laitoksen tarjoamat luennot ja tentit muodostivat tästä touhusta hyvin pienen osan. Luimme ja luimme, laidasta laitaan, itseksemme ja yhdessä, ja keskustelimme lukemastamme. Oli KTTOn opintopiiriä, oli muiden järjestöjen opintopiirejä, oli epämuodollisten kaveriporukoiden keskustelupiirejä lauantai-iltaisina. Itse osallistuin useiden tieteenalojen piirissä harjoitettuun epämuodolliseen yösrakennustoimintaan – ohjelmassani oli kansantaloustieteen lisäksi filosofiaa, kauppatieteitä, sosiologiaa, tähtitiedettä, maantiedettä ja arkeologiaa. Kaikkiällä vallitsi lavean ja syvän oppimisen eetos.

Minusta huomaamatta kasvoi rajat helpohkosti ylittävä monitieteilijä (ja nyttemmin tieteidenvälisyys on yksi keskeisiä tutkimuskohteitani, ml. taloustieteen imperialistiset pyrintö muiden tieteenalojen viljelmillä). Opin katsomaan taloustiedettäkin ulkopuolisen silmin – etuoikeus, jonka kääntöpuolella ekonomistin identiteettini vankistuminen lopulta jäi hieman puolitiehen. Taloustieteen assistentin, yliassistentin ja vanhemman lehtorin tehtävien jälkeen olenkin tuntenut oloni kotoisaksi filosofian professorin löysissä haalareissa. Toisaalta pitkähkö kokemukseni taloustieteen sisäpiireissä on auttanut eläytyvästi ymmärtämään tutkimuskohteeni sielunmaisemaa – etu, jota ei kaikille taloustieteen filosofeille ole suotu. Puuhailuni muiden tieteenalojen parissa on puolestaan auttanut ymmärtämään niitä näkökulmia, joista käsin taloustiedettä kamalastikin karsastetaan (ja joskus sentään kunnioitetaankin).

Kriittisten ekonomistien klubi eli Keklu on mainittu useampaan kertaan KTTOn aiemmissa historiikeissa.² Se oli osa tuota aikakaudelle ominaista oppimisen nälkäistä henkeä. Keklu oli aikanaan kansainvälisestäkin merkittävä hanke, joka joskus vielä ansaitsee oman pienen historiikkinsa. Sille nimeä nikkaroidessani oli tärkeää, että lyhenteellä olisi asiaan kuuluvaa ilmaisuvoimaa. Keklu eli puukko. Sillä voi veistellä, halkoa hiuksia ja ryhtyä ankarampaankin offensiiviin. Kriittisen analyysin väline siis.

Keklu perustettiin 1981. Sitä perustamassa ja varhaisista vaiheista mukana olivat lisäksi mm. Markku Ollikainen, Visa Heinonen, Jorma Sappinen, Jukka-Pekka Piimies, Mikael Lindén ja Risto Vaittinen. Joukko vähitellen kasvoi, mukaan tulivat eri vaiheissa mm. Markus Sovala, Jussi Hirvonen, Kati Lehto (myöh. Kosonen), Jaana Kurjenoja, Suvi-Anne Siimes, Hannu Piekkola, Juhana Vartiainen, Klaus Kultti (tästä varmasti unohtuu monta tärkeää nimeä; se virallisempi historiikki tosiaan tarvitaan). Tyypillisesti kokoonnuimme lauantaisin aikatauluja pilkkaaviin sessioihin – ne saattoivat venyä parhaimmillaan 8 tuntiin. Meillä oli eväät ja viinit mukana, joten jaksoimme kyllä. Sessiot olivat verrattomasti kunnianhimoisempia kuin muodollisten opintojen seminaarit. Saatoimme lukea pohjaksi 50-100 sivun materiaalit, joista monasti oli useampia alustuksia, joiden runko oli kirjallisesti jakelussa; näiden pohjalta sitten väänsimme ratkiriemukasta debattia.

Että mitäkö luimme? Taloustieteen historiaa, filosofiaa, metodologiaa, kilpailevia koulukuntia, ja kaikkea mahdollista, joka auttaisi kehittämään sofistikoitua kriittistä ymmärrystä taloustieteestä, sen tiedollisista kapasiteeteista ja yhteiskunnallisesta roolista. Hanke oli mittavuudessaan ja kunnianhimoisuudessaan melkoisen hurja. Kun sitten Suomeen myöhemmin perustettiin

² Nuo maininnat sisältävät erikoisia väärinkäsityksiä, jotka on syytä korjata. ”Kerholaisten päämäärä ja tavoite oli tulla rikkaaksi ja kuuluisaksi sekä muuttaa Amerikkaan” esiintyy useamman kerran (mm. *KTTO 50 vuotta*, sivu 22). Ihan hauska, mutta vailla perää. ”Keklu ja aikakautta muutenkin leimannut oikeistolaisuus...” (24) on vähemmän hauska ja aivan metsässä; Keklulla ei ollut poliittista linjaa, se oli poliittisesti viatonta intellektuaalista hauskanpitoa ja keskustelevaa syväluotausta. Lähdekritiikiton muistelukirjoittelu on vaikea laji.

valtakunnallinen jatkokoulutusjärjestelmä KAVA ja siihen (kiitos Jouko Paunion viisauden) taloustieteen metodologian sektio, jota vedin, oli pohja varsin vankka. Muualta työpajoihimme kutsutut alan specialistit järjestään ihmettelivät osaamisemme tasoa. Keklu on osa sitä historiaa, jonka kautta Suomesta kasvoi taloustieteen filosofian suurvalta.

Mahtaisikohan tällainen tarina enää olla mahdollinen? Niin sanotut rajoitteet ovat käyneet ankarammiksi. Itse käytin melkein 8 vuotta maisteriksi, siitä 7 vuotta lisensiaatiksi ja vielä 5 vuotta tohtoriksi. Rajoitteet olivat väljät, tilaa oli jalostaa osaamistaan laveasti. Nythän tällaisesta ahkerovasta vätystelystä laitettaisiin linnaan. Tämähän ei koske vain taloustiedettä, vaan akateemisia institutionaalisia rakenteita laajemminkin. Spesialisteja toki tarvitaan, mutta asiantuntijuus on käynyt kapeaksi ja sen kriittinen arviointi hankalaksi (ja siksikin osa ajassamme kukkivaa populismia on valmis vetämään sen viemäriin). Ei ihme, että monitieteisyyttä ja tieteidenvälisyyttä lisääntyvästi kuulutetaan pelastamaan ihmiskunta disiplinaariselta ahtaudelta. Kuulutetaan ja luvataan – tieteidenvälisyyden kepeä retoriikka kukoistaa –, joskus onneksi toteutetaankin. Silloin tällöin menee överiksi ja aiheutetaan tieteelle vahinkoa, kun disipliinien ja disiplinaarisuuden arvokkaat funktiot unohdetaan. Ja vielä useammin jää pelkäksi toiveikkaaksi kuulutteluksi, kun samalla supistetaan opiskelun ja tutkimuksen akateemisia vapauksia. Onneksi ehdin alta pois.

Valtiotieteelliseen 1970. Kansantaloustieteen pääaineopiskelija vuodesta 1971. Opintoja käytännöllisessä filosofiassa, tilastotieteessä, matematiikassa, sosiologiassa. Maisteri 1978. Lisensiaatti 1985. Tohtori 1990. Assistentti, yliassistentti, vanhempi lehtori Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksessa 1980 lähtien. Taloustieteellisen seuran puheenjohtaja 1990-1991. Filosofian professori Rotterdamin Erasmus-yliopistossa, EIPE[n] [Erasmus Institute for Philosophy and Economics] perustaja ja johtaja 1995-2006. Akatemiaprofessori 2006-2011 ja 2013-2017. Yhteiskuntatieteen filosofian huippuyksikön [TINT] johtaja 2012-2017. Käytännöllisen filosofian professori 2012-2019. *Journal of Economic Methodology*, toimittaja 1995-2005. International Network for Economic Method [INEM], puheenjohtaja 2007-2008. Vieraillevia positioita mm. New York University, Duke University, UC Berkeley, Aix-en-Provence, Paris I Sorbonne, University of Johannesburg, Nankai University. <http://www.helsinki.fi/tint/maki>